

German and French schools, however, he does not limit his analysis to languages, and his geography includes Italy, Belgium and America. And after the Second World War, many European philosophers fled to England and America because of persecution by National Socialism [Bocheński J. M. *Europäische Philosophie der Gegenwart*. – Francke, Bern, 1947]. Founded in America, in 1982, UAPBA has developed into a dynamic community organization. Today, UAPBA has created a unique platform for the discussion of important historical, artistic, economic, socio-political and philosophical subjects of interest to Ukrainian Americans. Ukrainian thinkers in the US organize conferences and forums on the exchange of culture, science and philosophy; this makes important studies of American culture and philosophy among Polish and Ukrainian philosophers.

***Н. В. Шакун, канд. філос. наук, ЧНТУ,
І. Г. Карпова, канд. пед. наук, ЧНТУ, Чернігіє
kafedragym@yandex.ua***

ФЕНОМЕН ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ: ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ЛОКАЛЬНИХ ІНІЦІАТИВ

Дослідження феномену громадянської активності актуалізується потребою здійснення соціальних, політичних, духовних і економічних перетворень українського суспільства. Зокрема, неабиякого суспільного значення формування громадянської активності набуває в умовах реформи децентралізації і підвищення спроможності регіонів за рахунок власних ресурсів вирішувати питання місцевого значення. В пострадянській Україні становлення учасницької демократії відбувається складно і суперечливо, однак суспільно-політичні процеси, які відбулися в останні роки (Майдан, волонтерський рух, соціальна мобілізація в громадах) свідчать про розвиток громадських ініціатив та суттєве піднесення громадянського активізму.

Вітчизняні суспільствознавці, такі як А.Карась, О.Резнік, Т. Саврасова-В'юн, І.Скалабан та інші, розглядають громадянську активність як різновид соціальної активності індивідів, що покликана не лише забезпечити реалізацію їх потреб та інтересів, а й сприяти громадянському поступу. Тобто йдеться про активну життєву позицію індивіда, його участь у вирішенні важливих суспільних питань: від створення і реалізації проектів у різних сферах (політичній, культурній, освітній, економічній) та впровадження ініціатив на місцевому рівні до безпосередньої участі в мітингах, зборах, членства в громадських об'єднаннях тощо. "Громадянська активність це структурно-змістовна якість особистості, яка формується та розвивається на основі власних ціннісних орієнтацій, враховуючи цінності суспільства і правові норми й вимоги держави, спрямовує діяльність, поведінку, спілкування людини, як представника соціального, на створення світу громадянських відносин та відображає характер інституціональної взаємодії з владою" [Саврасова-В'юн Т.О.

Наукові підходи щодо вивчення феномена громадянської активності / Т.О.Саврасова-В'юн. – [Ел. ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/2009_74_2/32.pdf.

Громадянська активність, як феномен, функціонує на двох рівнях: індивідуальному і суспільному. Вони взаємопов'язані між собою, оскільки перша (індивідуальна активність) є основою другої (суспільної). Це означає, що громадська активність індивіда, яка виявляється у інтересі до громадської роботи, ініціативності, відповідальності, готовності допомагати іншим утворює підґрунтя для колективної активності. Остання на думку Є.Ємельяненка, є комплексним соціокультурним та суспільно-політичним феноменом, який характеризується розвиненістю соціальних інститутів (незалежні медіа; громадська думка; добровільні асоціації та об'єднання громадян; принцип верховенства права, реалізований в рівності громадян перед законом та в реальному доступі громадян до правової справедливості; структурована та інституціолізована політична опозиція; системи зовнішнього громадського контролю за владою на всіх рівнях, включаючи незалежний прокурорський нагляд, парламентські комісії, парламентські та громадські аудиторсько-контрольні комісії; правозахисні організації); соціальних практик (суспільна активність громадян, що не обмежується участю у виборах; громадські рухи; ініціативні групи; громадянська залученість до добровільних суспільних, почасти неформалізованих та "віртуальних" (наприклад, через інтернет-лист) об'єднань; поінформованість – знання місцевих та загальнонаціональних новин; правова культура та вміння застосовувати правозахисну та судову систему; діяльність незалежних правозахисних недержавних організацій; лобювання суспільно-значимих ініціатив); суспільних цінностей та чеснот (плюралізм, толерантність, довіра до співвітчизників та суспільних інститутів, здатність до компромісів без втрати гідності, самоповага, ввічливість, громадська солідарність та взаємодопомога)" [Ємельяненко Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства: монографія / Ємельяненко / За ред. В. П. Беха; редкол.: В. П. Бех (голова), Г. О. Нестеренко (заст. голови) [та ін.]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 680 с., с.153-177. – с.165]. Сутність громадянської активності, отже, полягає в практичній дії, метою якої є створення умов для задоволення потреб та реалізації свобод громадянина.

Сутність громадянської активності розкривається через громадянську участь (*civic participation*), громадську участь (*public participation*) чи соціальну участь (*social participation*). У широкому сенсі участь характеризується як "ситуативна практика", що реалізується в рамках певного територіального і соціального простору з властивими (цьому простору) політичними, соціальними, культурними та історичними особливостями. Умовою її виникнення є суспільний інтерес. Участь здійснюється шляхом об'єднання індивідів у співтовариства різного ступеня формалізації. На думку сучасних теоретиків громадянського суспільства, являючи собою арену добровільних колективних дій навколо спільних інтересів, цілей, цінностей, громадянське суспільство в цілому й складається з

подібних формалізованих і неформалізованих об'єднань та асоціацій [Абрамов Л.К., Азарова Т.В. Центр місцевої активності для розвитку громад / Л.К. Абрамов, Т.В. Азаров. – Кіровоград: ІСКМ, 2012. – 144 с.].

Яскравим прикладом участі громадян у вирішенні справ місцевої громади, на нашу думку, є реалізація програми так званого партиципаторного бюджету – сучасної технології залучення мешканців до створення проєктів вирішення локальних проблем. Термін "participatio" і його поняття використовується для позначення сфери людських взаємодій і означає "брати участь, бути причетним". Громадянська партиципація – це, з одного боку, спосіб активної участі у різноманітних подіях громади, можливість вести в ній активну діяльність, висловлювати свою думку стосовно різноманітних публічних процесів; із іншого боку – це активний процес спілкування з владою, підтримка органів влади й громадян у процесі спільного прийняття рішень [Мартеля Б., Півко Ю. Партиципаторний бюджет [Ел. ресурс]. – Режим доступу: www.pauci.org/files/SeminarCityCouncilsPresentation.pdf].

Історія появи цього механізму участі громадян у вирішенні проблем громад шляхом виділення частини коштів місцевого бюджету на їх проєкти відносно молода. Ідея залучення мешканців місцевої громади до вирішення місцевих проблем виникла в бразильському місті Порту Алегрі у 1989 році (до речі, на сьогоднішній день муніципалітет міста виділяє на реалізацію проєктів громадян вже понад 20% від міського бюджету). До 1997 року ідея партиципаторного бюджету пройшла апробацію в інших містах Бразилії. Протягом 1997-2000 років досвід Бразилії запозичили й впровадили й інші країни Південної Америки (Перу, Венесуела, Колумбія, Аргентина та ін.).

З початком ХХІ ст. ідея партиципаторного бюджету набула поширення в країнах Північної Америки, Європи, деяких африканських країнах (Мозамбик, Ботсвана, Мавританія, Малі та ін.), країнах південно-східного регіону – Таїланді, Індонезії, Південній Кореї, Японії, країнах Океанії, Нової Зеландії, в Австралії.

У Західній Європі досвід американського континенту у цій проблемі першими впровадили Німеччина та Іспанія. Серед східноєвропейських країн успіхів у введенні цієї технології досягла Польща, практика якої, в тому числі, нині використовується Україною. У Польщі партиципаторний бюджет почав запроваджуватись з 2011 року; протягом 2012-2013 р. р. чисельність проєктів значно зросла. До впровадження цієї технології у політичне життя місцевих громад долучились провідні міста Республіки Польща (Варшава, Лодзь, Познань, Вроцлав та ін.). Сьогодні в цій державі близько ста міст реалізує доступ мешканців територіальних громад до міського бюджету [4]. В цілому в світі сьогодні більше 1500 міст реалізують програми партиципаторного бюджетування.

В Україні впровадження ідеї партиципаторного бюджету (або, в українському варіанті – громадського бюджету, бюджету участі) розпочалося з 2015 року при підтримці Фондації польсько-української співпраці ПАУСІ, яка запропонувала трьом українським містам реалізувати проєкт

"Партиципаторний бюджет – можливість для підвищення громадської активності та встановлення належного партнерства з органами влади", який, у свою чергу, реалізується за сприяння Польсько-Канадської Програми Підтримки Демократії DFATD.

Завдяки Фундації українсько-польської співпраці ПАУСІ в Чернігові, Полтаві, Черкасах розпочалось впровадження громадського бюджету. Нині програма "Бюджет участі", за деякими підрахунками, реалізується у 28 містах України, 22 міста працюють над її запровадженням [Визначено переможців голосування за проекти програми "Бюджет участі" [Ел. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada-poltava.gov.ua/people/participator/>], серед яких – Житомир, Суми, Львів, Чернівці. В різних містах Програми мають назви "Громадський бюджет", "Партиципаторний бюджет", "Учасницьке бюджетування", "Бюджет участі". Нормативне регулювання "Бюджету участі" здійснюється на основі нормативно-правових актів місцевого самоврядування.

Бюджет участі, учасницьке бюджетування (participatory budgeting) – це інструмент прямої демократії, за допомогою якого громадяни, в першу чергу, беруть участь у прийнятті рішень щодо розподілу бюджетних коштів. Основними етапами в реалізації щорічної Програми "Бюджет участі" (на прикладі Чернігова) є: оприлюднення на сайті міської ради чітких термінів подачі проектів; подання пропозицій громадянами із насущних проблем міської громади (пов'язаних, а основному, з благоустроєм, озелененням територій, створенням зон відпочинку, капітальним ремонтом, сферою освіти, охорони здоров'я, культури та ін.); аналіз ідей і проектів робочими групами міськради; презентація проектів у міськраді їх авторами; відбір проектів і їх допуск до голосування; голосування; оприлюднення результатів. Реалізація проектів-переможців за рахунок коштів місцевого бюджету (в Україні – це в середньому 1% від загальної суми щорічного міського бюджету) відбувається в наступному році.

Важливою перевагою "Громадського бюджету", що надає реальні можливості участі у політичному житті кожному зацікавленому мешканцю громади, є те, що подавати проектні пропозиції на розгляд місцевої влади можуть лише фізичні особи. Цим практично усувається заангажованість, що могла б виникнути, якби проект подавався від певної установи чи організації, а, тим більше, певної політичної сили. Тим самим створюються можливості для розширення справжнього народовладдя, у мешканців громади з'являється відчуття реальної причетності до вирішення багатьох соціальних проблем міста, віра в те, що ці проблеми дійсно будуть вирішені, зростає довіра громадян до влади. Так, наприклад, якщо в перший (2015) рік запровадження партисипаторного бюджету в Україні в Чернігові від жителів громади було подано 73 проекти і переможцями стали 17 із них, то в 2016 році – ці цифри зросли, відповідно – 75 і 29 [Громадський бюджет [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chemnigiv-rada.gov.ua/budget/news>]. Серед цікавих проектів переможців слід виділити наступні: створення служби соціального таксі у м. Чернігові для людей з обмеженими можливостями, створення інформаційно-культурного центру "Файн-

бук" у віддаленому районі міста, що передбачає надання мешканцям району основ комп'ютерної грамотності, мови, інформаційних послуг (е-урядування). [Пущенко П. Грамадський бюджет в Чернігові – перші кроки і перший досвід. // Співпраця заради локальних змін: успішні практики з Польщі і України. – Варшава, 2017. – 145 с. – С.12-13]. Разом з тим дослідники [Белец Ж.А. Партиципаторне бюджетування як інноваційний демократичний інструмент участі громадян в управлінні справами територіальних громад [Ел. ресурс]. Режим доступу: http://el-zbirn-ku.at.ua/2016_1/19.pdf] звертають увагу на певні проблеми у розгортанні партиципаторного бюджетування в громаді, зокрема, пов'язані з недостатньою громадянською активністю, надійністю підрахунку голосів тощо.

Одним із прикладів реалізації громадської ініціативи, яка спричиняє позитивні перетворення в громаді, на нашу думку, є втілення проекту "Культурно-просвітницький центр для внутрішньо переміщених осіб "Наша сила в єдності" за програмою Чернігівської міської ради "Бюджет участі на 2016-2017 рр.". В рамках реалізації проекту на початку 2017 року громадянською організацією "Культурно-просвітницьке об'єднання "Мистецтво для громади" було проведено низку заходів, спрямованих на соціальну адаптацію внутрішньо переміщених осіб засобами культури. Діяльність центру передбачає ознайомлення з історично-культурною спадщиною Чернігівщини, розширення кола спілкування ВПО, змістовне проведення дозвілля, організацію дозвілля дітей, сприяння у створенні громадської організації для ВПО; розвиток творчих здібностей внутрішньо переміщених осіб та інше. Усвідомлюємо, що подолання гострих соціальних проблем, зокрема, й внутрішньо переміщених осіб в Україні, можливе лише в тісній співпраці країн світового співтовариства, української держави та суб'єктів громадянського суспільства. Водночас підкреслимо, що зусиллями культурно-просвітницького об'єднання "Мистецтво для громади" було зроблено суттєві зрушення у справі захисту громадянських, політичних, культурних та ін. прав внутрішньо переміщених осіб, розвитку їх творчої суспільної діяльності, піднесення їх активізму та громадської участі у вирішенні справ чернігівської громади.

Отже, як показує практичний досвід, співпраця заради локальних змін сприяє діалогу мешканців і влади, створює умови для жителів громади в отриманні досвіду проектної роботи, забезпечує вирішення проблем, які залишаються поза увагою держави, нарешті, спричиняє якісне перетворення громади. Водночас розвиток громадянської участі, піднесення громадянської свідомості та громадянської культури неможливі без осягнення історико-філософських, соціально- онтологічних та етичних вимірів громадянської активності. Відтак, перспективним напрямком подальших наукових студій вважаємо аналіз світоглядно-філософського підґрунтя громадянської активності як комплексного соціокультурного та суспільно-політичного феномену, а також дослідження сучасних практик соціальної мобілізації, зокрема Польщі та України.